

Ivan IVLAMPIE¹

Timon din Atena, caz clasic de maladie axiologică

Timon of Athens, a classic case of axiological illness

Abstract: In the article *Illnesses and Deficiencies of Axiological Consciousness* from issue 13 of this journal, I presented arguments in favor of developing philosophy along the lines of a medical theory which identifies and treats axiological diseases—those illnesses which originate in our deviant desiderative acts and lead us to behaviors which plunge us below the threshold of human dignity. Within that framework, I also emphasized that this medical objective has been sporadically and intuitively pursued, among others, by moralizing artists. In the present case, we seek to identify one of the axiological diseases, misanthropy, and to illustrate it through the figure of Timon of Athens.

Keywords: axiology, morality, love, hate, illness.

Este cât se poate de clar că a urî oamenii și a ridica la rang de principiu universal această atitudine față de semenii reprezintă o valoare morală negativă, un obiect al repulsiei noastre și nu al unei dorințe. Dacă nu suntem de acord cu această evidență, atunci să ne oprim din lectura acestui articol în acest punct.

Pe lângă faptul că ura față de oameni aparține sferei negative a valorilor, ea este și rezultatul unei experiențe sociale al cărui izvor poate fi și eșecul personal în relațiile interumane. Pe urmele lui Empedocle, putem afirma că există atât o iubire înăscută, cât și o ură înăscută. De aceea, nu putem pleda pentru o operație chirurgicală care trebuie să conducă ori care va reuși vreodată să

¹ Prof. PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați, Romania, Ivan.Ivlampie@ugal.ro.

ajungă la extirparea radicală și definitivă a urii din exercițiul cotidian. Și lucrul acesta este valabil nu doar în privința iubirii și urii ca situații afective, ci și ca valori morale rezultând din acte deziderative².

Maladia axiologică se produce atunci când are loc excesul: cultivarea fără măsură a valorii, fie în aspectul ei pozitiv, fie în cel negativ. Timon din Atena ne ajută să înțelegem acest curs al bolii.

Avem în fața noastră un personaj real, contemporan cu Socrate și Alcibiade, martor al apogeului politic și cultural al cetății sale, precum și al declinului acesteia, în urma nenorocirilor provocate de războiul peloponeziac. O comparație cu Socrate este binevenită. Ca și acesta, Timon nu a scris nimic (în afară de inscripția de pe mormânt, cum atestă Plutarh³). Ca și Socrate, Timon s-a intersectat cu Alcibiade în care a văzut instrumentul „operei” sale.⁴ Alcibiade îl va dezamăgi pe Socrate, nu însă și pe Timon, căruia îi va „împlini” opera. Ca și Socrate, Timon a recurs la ironie, dar care, cu timpul, va aluneca în sarcasm⁵. S-a aventurat pe tărâmul eticii, nereușind însă, în urma acestui exercițiu, decât să se îmbolnăvească de ură și de condamnarea verbală la moarte a întregii umanități. Cu morala sa, Socrate a ajuns la un rezultat opus: a trezit ura concetățenilor asupra sa și a obținut din partea lor condamnarea la moarte. Ambii nu puteau trăi fără anturaj, însă din cu totul alte motive. Socrate era cel

² Putem pune în cumpănă iubirea platonice și ura timoniacă.

³ Plutarh, „Antonius”, în *Vieți paralele*, vol. IV, Editura științifică, București, 1969, p. 587.

⁴ „Odată, când Alcibiade venea cu mare alai de la adunarea poporului, unde avusese mari succese, Timon mizantropul dinadins n-a trecut pe lângă el și nu s-a dat la o parte, cum făcea de obicei cu ceilalți, ci, ieșindu-i în cale și salutându-l, i-a zis: <Bine faci că crești, băiete, căci vei fi o mare nenorocire pentru toțiăștia.>. (Plutarh, „Alcibiade”, în *Vieți paralele*, vol. II, Editura Științifică, București, 1963, p. 40.) „Când Apemantos, mirându-se de acest lucru, l-a întrebat care este cauza acestei comportări, i-a răspuns că face așa fiindcă știe că tânărul acesta va aduce atenienilor multe nenorociri.” (Plutarh, „Antonius”, în ed. cit., p. 586.)

⁵ „Se zice că o dată atenienii se aflau în adunare. Timon se urcă pe tribună și le face semn cu mâna să tacă. Apoi, cum toți se așteptau la un lucru mare din pricina ciudatei atitudini a lui, Timon a zis: <Atenienilor, am un ogoraș, iar în mijlocul lui a crescut un smochin de care s-au spânzurat mulți cetățeni. Fiind pe punctul de a construi o casă pe acest ogoraș, am voit să vă comunic în public, pentru ca, dacă vreunii dintre voi vor să se spânzure, s-o facă înainte de a tăia smochinul.>. (Plutarh, „Antonius”, în ed. cit., pp. 586-587.)

care umbla după semeni, ispitit fiind de adevăr, căutând cu înțelepciune să dea de urmele lui, și nu de unul singur, ci ajutat de cei ce se credeau pricepuți. În anturajul său intrau toate categoriile de cetățeni. Pe când Timon, ispitit de slavă și vanitate, el era cel căutat și curtat de acei semeni care pot fi identificați sub un singur cuvânt: paraziți⁶. În sfârșit, ambii, fără să se dedice scrisului, au dobândit o celebritate universală. Izvorul acestei celebrități nu este imaginația – uneori genială – a celor care ne-au lăsat mărturii despre aceste personaje, ci realitatea însăși: modul lor de viață, profesiunea lor de credință.

Nu este cazul să realizăm inventarul celor care au mărturisit despre Socrate, doar că – în raport cu Timon – facem observația că acesta din urmă s-a bucurat de mai „puțină” atenție: Aristofan, Plutarh, Lucian din Samosata, William Shakespeare. Însă, în acest spațiu restrâns de prezentare a destinului unui om sunt valorificate genial experiența morală a acestuia, suferința și zbuciumul vieții sale, ridicând reflecția noastră, a celor care nu am trecut prin drame asemănătoare, la nivelul înțelegerii semnificației profunde a vieții omenești.

⁶ Mihály Csikszentmihály, în lucrarea *Evoluția sinelui. O psihologie a noului mileniu*, scoate în evidență fenomenul adânc înrădăcinat în umanitate al parazitismului, pe care îl opune luptei de clasă, ca forme ale exploatării umane. Sunt atitudini care rezultă din divizarea societății pe criteriul săraci-bogați. Lucian din Samosata a reflectat strălucitor pe marginea acestei relații dintre bogați și săraci, pe marginea distorsiunilor pe care opulența o naște în societate, atunci când introduce în piesa *Timon sau Mizantropul* personajele Plutos (Bogăția) și Sărăcia. În ceea ce constată Csikszentmihály despre paraziți redăm următorul fragment: „La nivel psihologic, parazitul este cineva care sughe energia psihică a altei persoane nu prin control direct, ci prin exploatarea unei slăbiciuni sau a lipsei de atenție. Există nenumărate forme de parazitare și este important să fim conștienți de unele dintre ele pentru a nu ajunge să ne petrecem viața lucrând, fără să ne dăm seama, pentru confortul altuia. În vreme ce oprirea este o formă de exploatare în care cineva cu mai multă putere îi răpește libertatea altcuiva care are mai puțină, parazitarea presupune opusul. Parazitul extrage de obicei energie de la o persoană care cel puțin în anumite privințe este mai puternică.” (p. 145). În această mocirlă cad timonii plini de slăbiciuni, lipsiți de atenție, fără de băgare de seamă. Din această mocirlă s-a născut maladia axiologică numită mizantropie. De aici deducem deosebirea uriașă dintre Socrate și Timon.

Faima de mizantrop i-a fost recunoscută încă din timpul vieții, de numele lui legându-se tipul de ură oarbă și fără cale de întoarcere. În *Păsările*, Aristofan, contemporan cu Timon, se folosește deja de acesta ca simbol al acestui gen de ură. Într-una din scene, Prometeu, în grija sa permanentă față de om („omului îi sunt fidel în veci” *Păsările*, 1644), atrage atenția asupra urii reciproce dintre el și zei. Însă ura zeilor față de Titan este *ură timoniacă* (versul 1648). Peste câteva secole, Marcus Antonius recurge la experiența atenianului, ceea ce demonstrează cât de profund s-a încetățenit, ca simbol, atitudinea lui Timon față de viață. Plutarh scrie că „Antonius, părăsind orașul și ocupațiile la care se deda până atunci cu prietenii, și-a pregătit o locuință în mare, aruncând pământ și făcând o terasă în mare, lângă Pharos. Aici își petrecea timpul, fugind de oameni și spunând că iubește și imită viața lui Timon, după ce pățise la fel ca el. Căci și el, zicea, fusese nedreptățit de prieteni și i se răspunsese cu ingraturitate, și de aceea nu mai are încredere și nu poate să sufere pe nici un om.”⁷

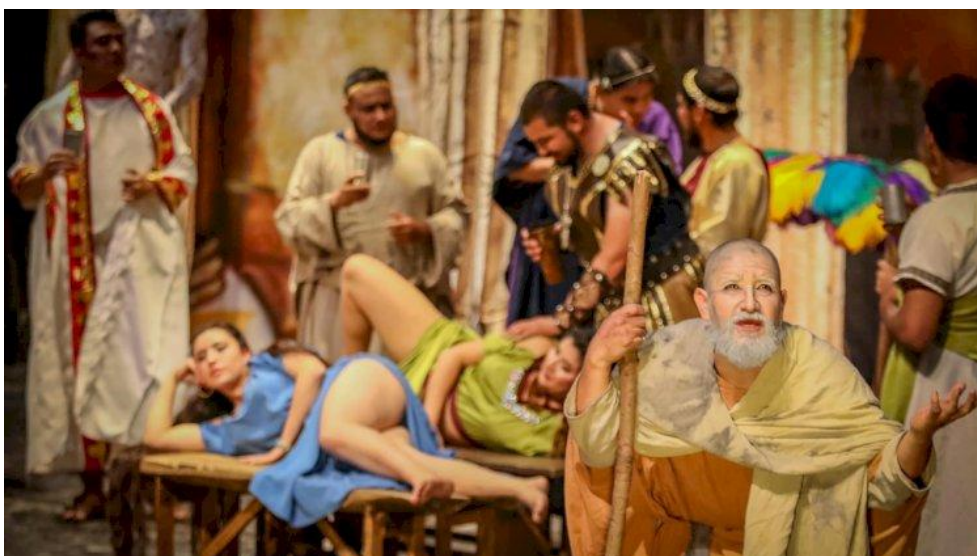
Peste aceste puține atestări istorice, edificatoare în privința existenței incontestabile a lui Timon⁸, descoperim imaginea eroului nostru zugrăvită artistic de moralistul Lucian din Samosata. Atât de cruntă este nedreptatea pe care a suferit-o el, Timon, încât, în debutul scenei din piesa *Timon sau Mizantropul*⁹, îi cere socoteală lui Zeus, cel ce veghează asupra ordinii, echilibrului și dreptății în univers. Îi reproșează insensibilitatea față suferința-i trăită, acuzându-l de bătrânețe și ramolire. Dovadă în această privință este și lipsa sa de reacție la delăsarea oamenilor în privința aducerii cinstirii cuvenite zeilor, ba, mai ales, nepăsarea sa față de îndrăzneala lor de a-i pângări până și templele, jefuindu-le de comori. Un pas ar mai fi în această tânguire necucernică până la negarea existenței zeului, însă, mai avem de așteptat până când acest pas va fi făcut de un alt moralist, Voltaire.

⁷ Plutarh, „Antonius”, în ed. cit., p. 586.

⁸ În cazul lui Homer sau Shakespeare există destule dezbateri privind existența reală, de autori ai operei care li se atribuie. Însăși etimologia numelui lui Timon ar putea isca printre sceptici controverse sterile pe acest subiect.

⁹ Lucian din Samosata, *Scrieri alese*, Editura Univers, București, 1983.

În preludiul de invocare a dreptății divine, Lucian ne spune pe scurt durerea lui Timon: atenian putred de bogat care i-a îmbogățit pe cei ce roiau în jurul său și pe care îi considera prieteni. Dând faliment prin opera aceasta de binefacere, a avut revelația dispariției prietenilor, a oamenilor din jur, sesizându-și prezența în lume ca pe o stelă funerară a cuiva care a murit demult. Ingratitudinea celor pe care i-a salvat și i-a îmbogățit l-a determinat să se retragă într-un loc pustiu și să filozofeze cu singurătatea și hârlețul. Aceași imagine, despre un Timon bogat și filantrop și apoi ajuns la sapă de lemn în pustietatea mizantropiei, o regăsim și la William Shakespeare, în tragedia cu titlul *Timon din Atena*.

10

Pe baza ambelor piese ale acestor străluciți scriitori putem descrie maladia axiologică a cazului propus.

Atât în privința binefacerii, cât și a facerii de rău (chiar dacă numai la nivel simbolic, discursiv), Timon a procedat orbește, în necunoaștere de cauză și cu lipsă de măsură. Ca binefăcător, el își închipuie că se află pe teritoriul pur al acțiunii morale. Averea fabuloasă de care dispune este un mijloc corect de realizare a

¹⁰ Imaginea reprezintă o scenă din piesa lui Shakespeare, *Timon din Atena*: <https://www.movimientoantorchista.org.mx/convocatoria-del-xxii-encuentro-nacional-de-teatro> (accesat 25.11.2025)

scopului moral. Este, însă, morală acțiunea sa? John Wain sesizează foarte bine că „generozitatea lui Timon seamănă mai curând cu patima decât cu iubirea (...). E un impuls orb, nediscriminat, exprimându-se într-un mod mecanic. Timon trebuie să ospăteze și să răsplătească pe toți cei ce intră în casa lui, nu pentru că dorește să ușureze suferința sau să încurajeze meritul, ci pur și simplu că Timon e Timon și aceasta este maniera vanității sale. (...) Această generozitate e o formă de slăbiciune, tot astfel după cum mulțumirile lingușitoare ale semenilor săi sunt o parodie a adevăratei recunoștințe.”¹¹ Or, contemporanii lui Timon – între care cel mai autorizat nu putea fi decât un autor de comedii – au sesizat tocmai această formă de inautenticitate, pe care o încadrăm într-o maladie axiologică. În modul de funcționare adecvată, experiența axiologică, ca trăire morală autentică – în actul iubirii aproapelui –, solicită o atitudine total dezinteresată. Dărnicia lui Timon este însă profund interesată, chiar dacă lipsește conștiința acestui fapt. Ignoranța își are originea în *actul simțirii* cu care e întreținută flacăra *iubirii de semeni*, act care, înlocuindu-l pe cel de natură axiologică – *dorința* – determină o conduită iresponsabilă, în contradicție cu intențiile dezinteresate ale moralei. Timon e bun din vanitate, slava este cea care dă frâu liber impulsurilor sale, plăcerea de a fi lingușit este suprema fericire. Credința neîndoielnică în umanitate, faptul de a avea și de a fi înconjurat de atâția „prieteni”, este suprema sa mândrie. Obiectul estimațiilor lui Timon a fost cantitativ, or, valorile în ansamblu, și cele morale în acest caz, cer estimații calitative.

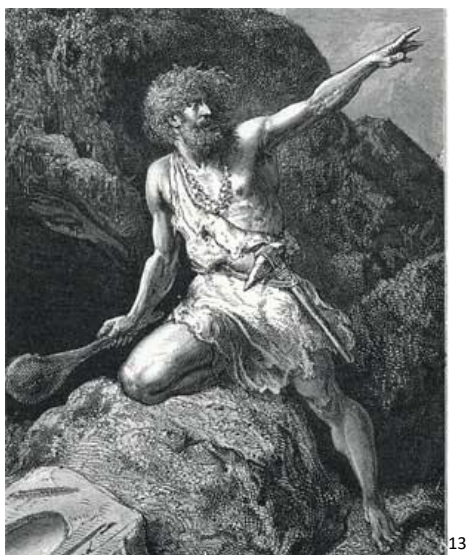
Cu timpul se produce falimentul, întâi financiar, apoi moral. Ne așteptam ca, prin falimentul economic, acest atenian să ajungă la cunoaștere, mai ales la o cunoaștere de sine. Ruina sa poate fi comparată cu cea a lui Iov. Numai încercarea este diferită. În cazul grecului încercarea este morală, în cel de-al doilea caz este de ordinul religios. Mai târziu, Husserl, meditănd doar asupra planului cunoașterii, va numi această încercare reducere fenomenologică, suspendare a „lumii”, un mecanism valorificat în plan existențial de filosofia secolului al XX-lea pentru înțelegerea și depășirea alienării

¹¹ John Wain, *The Living World of Shakespeare*, Macmillan, London, 1964, pp. 194-195, *apud* Shakespeare, *Opere complete*, vol 7, Editura Univers, București, 1988, p. 88.

umane. Timon nu a atins performanța înțelegerii și depășirii bolii sale. El trece dintr-o extremă în cealaltă: din iubirea nemorală (neplatonică) a umanității, el trece la ura pătimasă și la fel de oarbă a umanității. Alienarea capătă dimensiuni cosmice în forma unei înstrăinări totale față de sine, ca om, și față de întregul neam omenesc. Pierzând averea, Timon s-a pierdut și pe sine, fără leac de mântuire, așa cum reiese și din epitaful pe care l-a compus în timpul vieții:

„Aici zac, după ce mi-am smuls sufletul rău,/ Nu mă-ntrebați
care mi-i numele, dar cei răi rău să pieriți.”¹²

Dorința și repulsia ca atitudini ale conștiinței axiologice s-au manifestat în cazul Timon în mod inconștient, pe un palier primitiv, cel al resentimentelor. Binele umanității nu este dorit dintr-o iubire dezinteresată, iar față de rău, Timon – cum era firesc – nu resimte repulsie, ci se înarmează cu el și dorește răul umanității. Mizantropia este o boală deoarece devine obiect al dorinței morale atunci când, în mod normal, avem obligația să manifestăm aversiune față de această nonvaloare.

13

¹² Vezi nota 3.

¹³ Sursa imaginii, *Timon of Athens*:
<https://clevelandcentennial.blogspot.com/2015/04/timon-of-athens-beginning.html> (accesat 25.11.2025)

Bibliografie:

Aristofan, „Păsările”, în *Teatru*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1956.

Csikszentmihály, Mihály, *Evoluția sinelui. O psihologie a noului mileniu*, Editura Curtea Veche, București, 2021.

Ivlampie, Ivan, „Maladii și curențe ale conștiinței axiologice” în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Fascicula XVIII, Filosofie, 2023.

Lucian din Samosata, *Scriveri alese*, Editura Univers, București, 1983.

Plutarh, „Antonius”, în *Vieți paralele*, vol. IV, Editura științifică, București, 1969.

Plutarh, „Alcibiade”, în *Vieți paralele*, vol. II, Editura științifică, București, 1963.

Shakespeare, William, „Timon din Atena” în *Opere complete*, vol 7, Editura Univers, București, 1988.